

Etienne Vermeersch is professor emeritus aan de Gentse universiteit. Hij publiceerde over informatietheorie, cybernetica, wijsgerige antropologie, kennisleer, bio-ethische en milieu- filosofische onderwerpen. Van zijn hand zijn onder andere 'Epistemologische inleiding tot een wetenschap van de mens', 'De ogen van de panda', 'Van Antigone tot Dolly' en een geschiedenis van de wijsbegeerte, 'De rivier van Herakleitos' (samen met Johan Braeckman).

Constantijn Vermaut: Dag professor. Bedankt om dit interview toe te staan. U volgde in de jaren '59-60 les van Jaap Kruithof. U heeft in het 'Liber Amicorum: Jaap Kruithof', duidelijk gesteld dat die lessen u in belangrijke mate geholpen hebben om uw wereldbeeld uit te bouwen. In hoeverre ligt dat aan Jaap Kruithof zelf? Wat heeft u van Jaap Kruithof geleerd?

Etienne Vermeersch: Zoals men wel weet, ben ik vijf jaar jezuïet geweest. Toen ik uittrad was ik nog gelovig. Ik ging naar de Rijksuniversiteit Gent. Daar studeerde ik de tweede licentie klassieke filologie, die ik heb gecombineerd met de twee kandidaturen filosofie. Daar waren de voornaamste professoren Apostel en Kruithof. Wij studenten zaten in een heel klein groepje, 4 man. Hugo van den Enden zat daar ook bij. Wij hadden oefeningen logica bij Apostel en oefeningen ethica bij Kruithof. Die waren zo opgebouwd dat we geregeld een opdracht kregen om een bepaald onderwerp te behandelen. Bij Apostel waren dat meer wetenschapstheoretische oefeningen, bij Kruithof ethische onderwerpen. Er heerste een sfeer van vrij onderzoek. We werden verplicht om een eigen standpunt in te nemen en daarover te discussiëren. De professoren gaven dan extra materiaal, waarop wij dan konden reageren. We werden dus voortdurend onderling en in confrontatie met de professoren verplicht om de waarde van onze standpunten te evalueren. Dat heeft mij ertoe aangezet om zelf een levensvisie op te bouwen van waaruit ik de problemen kon behandelen. Daardoor kreeg ik dat jaar een uitgesproken atheïstische wereldbeschouwing. De stellingen van Jaap Kruithof op ethisch vlak speelden daarbij een belangrijke rol. Ik heb niet al zijn stellingen overgenomen, maar in interactie ermee werd ik aangespoord mijn eigen positie te kiezen. En dat is voor mij van het grootste belang geweest. Dat was het stuk van mijn leven dat de grootste invloed gehad heeft op mijn verdere levensvisie. Jaap Kruithof heeft daar samen met Leo Apostel een wezenlijke rol in gespeeld.

CV: Bent u na uw studententijd nog omgegaan met Jaap Kruithof?

Vermeersch: Ik heb Jaap Kruithof heel lang gekend als collega. Wij hebben jaren samengewerkt in de universiteit, en we hebben ook samen deelgenomen aan de debatten van Eric Goeman op de Gentse Feesten. Sinds zijn pensioen, wat nu toch al ruim 12-13 jaar geleden is, en het mijne, ook al een jaar of 11 geleden, hebben wij elkaar eigenlijk bijna niet meer gezien. Die contacten waren heel sporadisch. Toen hij ziek was, heb ik hem een uitvoerige brief geschreven om hem nog eens te bedanken voor alles wat hij voor mij betekend heeft. Zijn zoon heeft me later gezegd dat hij heel positief was over die brief.

CV: Zowel Jaap Kruithof als u worden beschouwd als vooraanstaand intellectueel. Worden intellectuelen gehoord in het debat in Vlaanderen?

Vermeersch: Ik denk dat wel. Ik herinner me dat ik in 1961 een werkstuk maakte, bij Jaap Kruithof, over euthanasie. Daar zette ik de standpunten uiteen, die ik nu nog altijd

huldig. Het eerste tv-debat over euthanasie was in 1971, met prof. Clara, monseigneur Maertens, een neuroloog Pillen en mezelf. De strijd over euthanasie is nu grotendeels beslecht in de richting die Clara en ik voorstelden. Ook op het gebied van contraceptie zijn er belangrijke evoluties geweest. In de jaren '60 was reclame voor contraceptie nog verboden. Jaap Kruithof heeft een belangrijke rol gespeeld in het uit de taboesfeer halen van contraceptie. In de strijd over abortus en euthanasie hebben Leo Apostel en Jaap Kruithof zich niet zo duidelijk geëngageerd, maar Hugo van den Enden en ik hebben ons daar achter gezet. Al die discussies hebben de pers gehaald, en zo hebben een aantal intellectuelen daar een rol kunnen spelen. Jaap Kruithof heeft bijvoorbeeld een grote impact gehad in de strijd voor de bevrijding van de seksualiteit. Hij heeft daarin de hoofdrol gespeeld, samen met Jos van Ussel, (en later met Bob Carlier). Zij twee hebben een boek geschreven, *Jeugd voor de muur*. Daar zijn een aantal tv-uitzendingen op gevolgd, die heel wat hebben losgeweekt. Op dat vlak is er een intellectuele invloed gecreëerd die niet te onderschatten is. Vlaanderen is het land op wereldvlak, denk ik, waar de mentaliteitsverandering op het gebied van godsdienst en moraal het sterkst geweest is. Nederland is ook snel geëvolueerd, maar zij waren al wat opener, vanwege hun protestantse achtergrond. In Vlaanderen heerste er een gesloten katholieke mentaliteit. (z'n stem verheffend) Wij hebben moeten strijden om de verwijzing naar God uit de Eed voor de rechtbank te halen, en dat geldt ook voor de kruisbeelden. Dat is een jarenlange strijd geweest. Nu is althans die macht van de Kerk gebroken, wat een aantal redenen heeft. Onder andere de invloed van de Nederlandse televisie en de algemene ontwikkeling van de consumptiemaatschappij. Maar ideologisch denk ik dat UGent een brandpunt was van die verandering.

CV: Hoe komt dat?

Vermeersch: Wel, een belangrijke factor van verandering verkrijg je door opvoeding. Wat we merkten is dat degenen die in het middelbaar onderwijs, de lekenmoraal moesten doceren (voor de niet gelovige leerlingen) eigenlijk zelf katholieken waren. Dat vond o.m. zijn oorzaak in het feit dat de opleiding filosofie in de jaren '60 fundamenteel verschilde van nu. Ten eerste was er geen opleiding 'moraalwetenschap'. Ten tweede was men toen verplicht om Latijn en Grieks te doen als men filosofie wilde leren. Dat had tot gevolg dat er per jaar 2 of 3 mensen waren die filosofie deden. In Leuven was dat iets meer, omdat dat een internationaal centrum van neothomisme was. Daardoor waren de meeste leraars lekenmoraal in het middelbaar katholiek. Er kwam vraag vanuit humanistische kringen om in Gent een opleiding moraal te voorzien, en Kruithof en Apostel hebben toen de richting moraalwetenschap opgezet. Die opleiding leidde mensen daar duidelijk toe op. De opleiding was pluralistisch, of *laïque*, zoals men in het Frans zegt. De opleiding moest steunen op een rationele wetenschappelijke benadering. Dat heeft generaties van leraars moraal beïnvloed. Ondertussen hadden ze in de filosofie ook Latijn en Grieks afgeschaft, waardoor ook daar de aantallen aangegroeid zijn. Via de filosofie en moraalwetenschap zijn er dus honderden mensen in het onderwijs gekomen die niet meer door de katholieke indoctrinatie beïnvloed werden. Die hebben dat zelf, bewust of onbewust, doorgegeven aan hun leerlingen, en volgens mij heeft dat in Vlaanderen een invloed gehad die niet te onderschatten is. De algemene sfeer is grondig veranderd. Kijk maar naar het gebied van de seksualiteit, of het kerkbezoek. En Kruithof en Apostel hebben daar een substantiële rol in gespeeld.

CV: Wat vindt u van het project moraalwetenschap als intellectueel idee, los van de invloed op leerkrachten zedenleer?

Vermeersch: Wel, ik vind het een beetje een speciaal idee. Als ik het algemeen filosofisch bekijk, denk ik dat het duidelijk is dat er geen overgang is van *Sein* naar *Sollen*: van feiten naar waarden. Daarover ben ik het met Jaap Kruithof oneens. Er volgen geen morele conclusies uit feiten. Dus het idee dat je op een wetenschappelijke grondslag een moraal zou kunnen *funderen* is volgens mij onjuist. Dat betekent niet dat wetenschap ten aanzien van moraal niet relevant zou zijn. In de eerste plaats kun je door middel van wetenschap heel wat foute ideeën die de moraal beïnvloeden wegwerken. In de 18de eeuw tot in de jaren '50 dacht men dat masturberen heel slecht was voor de gezondheid. Ik heb daar nog een theologisch traktaat over liggen, waar men stelt dat je van te masturberen tering krijgt op de ruggengraat. Ik heb zelf nog meegemaakt dat in een katholiek universitair centrum in 1959 er een arts-jeugdpsycholoog was, die zei dat masturberen heel slecht was voor de gezondheid. Immers masturbeerden de meesten van z'n patiënten. Iemand stond toen recht en zei: 'Jamaar, volgens de Kinsey-rapporten is het zo dat 92 procent van de jongeren in hun jeugd gemasturbeerd hebben. Dan is het normaal dat het bij uw patiënten ook zo is.' Door wetenschap kun je dus domme ideeën wegvegen. Je kunt met wetenschap ook causale relaties onderzoeken. Door de wetenschap kun je niet bewijzen dat een mens niet mag roken. Je kunt wél bewijzen dat, als hij liever geen kanker, hart- en vaatziekten heeft, dat hij er dan goed aan doet niet te roken. Door de link te leggen tussen oorzaak en gevolg kun je het gedrag van mensen bepalen. Immers voelen de meeste mensen er niet erg veel voor om van kanker te sterven. Zodra je een link wetenschappelijk legt, kun je veel mensen overreden. Maar als er nu iemand is die zegt: "ik zou niets liever hebben dan van kanker te sterven", dan kan je daar met geen enkele wetenschap iets tegen doen. Met wetenschap kan je bijvoorbeeld een pathologische lustmoordenaar niet overreden om zijn impulsen niet te volgen. Je kunt wel wettelijke gevolgen eraan koppelen, en als hij dan schrik heeft van de gevangenis, dan kan hij zijn gedrag veranderen. Maar met wetenschap kun je de fundamentele ethiek als zodanig niet motiveren. De fundamentele van een moraal kun je niet met wetenschap vastleggen, terwijl de term 'moraalwetenschap' dat wel een beetje suggereert. Ik denk dat zoiets een onmogelijk project is. Je kunt met de wetenschap veel belangrijke zaken met betrekking tot moraal bereiken, maar je kunt ze niet *funderen*. Deze theoretische stelling doet uiteraard niets af van het enorme belang van een wetenschappelijke benadering van de moraal; om de bovengenoemde redenen.

CV: Voelt u dan meer voor de beslissing van Brussel om de richting te herdopen als "moraalwetenschappen"?

Vermeersch: Hoewel ik vind dat de term 'moraalwetenschap' strikt filosofisch een beetje misleidend is, vind ik ze beter. Ze drukt beter uit dat de kern van de studie *zich* centreert op de problemen rond moraal, en ik vind dat zinvol. Daarnaast draagt ze een geschiedenis mee die men niet mag vergeten.

CV: Als wetenschap geen fundering kan zijn voor de moraal, wat kan het dan wel zijn? En is het een rationele fundering, of is ze eerder emotioneel of volitief?

Vermeersch: Er is geen fundament voor de moraal! Ieder mens en iedere maatschappij bouwt een moraal op. Sinds eeuwen gebeurt dat door *trial and error*: een maatschappij waarin iedereen elkaar de kop inslaat, roeit zichzelf uit. Die welke dat verbieden zijn

blijven bestaan. Dat is geen fundament, maar dat is een kwestie van succes. De succesvolle elementen zetten zich door. Sommige dingen kunnen succes hebben voor een bepaalde groep. De Assyriërs hadden een ongelooflijk militaristische en wreedaardige moraal. Wanneer ze steden veroverden, werden die verwoest, de mannen gedood, en de vrouwen en kinderen tot slaaf gemaakt. Dat was gedurende enkele eeuwen voor die Assyrische maatschappij nuttig. Dat versterkte die maatschappij aanzienlijk. Maar dat gaat maar zolang mee tot er een sterker rijk opstaat dat de Assyriërs verdelgt. Je hebt dus normen die gedurende lange tijd succes hebben, en die worden dan ook niet alleen aanvaard, maar ook aangeprezen. De sterke en dappere krijger zijn, dat is zo ongeveer het beste wat je kon zijn. Maar naarmate de maatschappijen meer en meer uitbreiden en met elkaar in aanraking komen, handelsbetrekkingen opzetten, enz., hebben we elkaar meer nodig. En daaruit kun je afleiden dat een maatschappij die een moraal propageert waarin dat militaristische niet centraal is, meer succesvol zal zijn, omdat de militaristische maatschappijen op de lange duur de hele wereld tegen zich zullen hebben. Er is een vorm van *survival of the fittest* bezig: en soms is een militaire samenleving de fitste, soms een andere.

Dat geldt ook voor de individuele moraal. Onze individuele moraal wordt bepaald door onze biologisch overgeërfde behoeften, waar we weinig aan kunnen doen. De ene mens heeft een sterke seksuele behoefte, de ander een geringere. De ene mens heeft een enorme geldingsdrang, de andere wat minder. Er is dus een biologische factor. Er zijn ook andere factoren, die in de vroege jaren ontwikkeld zijn. Een gebrek aan affectiviteit in de kinderjaren kan enorme gevolgen hebben voor later, waar men soms nog weinig aan kan veranderen. Een gebrek aan opleiding heeft uiteraard ook grote gevolgen. Neem bijvoorbeeld: kinderen leren omgaan met dieren. Als men die leert wreed te zijn tegen dieren, zal dat later weinig veranderen. Er is een groot verschil in mentaliteit tussen Spanje en Engeland. In Spanje is wreedheid ten opzichte van dieren aanvaard, omdat men zo opgevoed wordt. Dat geldt evenzeer voor mensen: man/vrouw-relaties, waar de man onderdrukkend handelt, worden heel sterk door opvoeding bepaald, hoewel er waarschijnlijk ook biologische elementen in zitten.

Een persoonlijke moraal ontstaat volgens mij door het feit dat mensen die bewust leven zich proberen bewust te worden van hun biologische drijfveren, en wat ze eraan kunnen veranderen. Ze pogen zich ook bewust te worden van de invloeden uit hun kinderjaren. Dan probeert men om bijvoorbeeld de denkbeelden die men kreeg, te corrigeren op basis van wetenschappelijk onderzoek. Een ethiek is dan dat wat iemand in de huidige omstandigheden positief vindt, in die zin dat het bijdraagt tot zijn geluk, het geluk van zijn naasten en het welzijn van de samenleving in het algemeen. Die ethiek bouw je dus op, uit componenten zoals biologische verwevenheid en invloeden van buitenaf. Aan dat biologische kan je weinig doen. Je kunt natuurlijk zoals de 'Kerkvader' Origenes jezelf castreren, om van je seksuele driften af te zijn; maar dat is dan wel een ultiem middel. Bovendien kan je je afvragen: *moet* men er wel zoveel aan doen? Iemand die zwaar afwijkend gedrag vertoont, kan redenen hebben om daar iets aan te doen, maar iemand waarvan het gedrag sociaal aanvaard wordt, hoeft zich niet druk te maken. Er zijn bijvoorbeeld mensen die bepaalde angsten hebben, die teruggaan op gebeurtenissen in de kinderjaren. In bepaalde gevallen is het misschien mogelijk om bewust in een leerproces te gaan om dat te veranderen. Een leven met zware angsten is minder prak-

tisch dan een leven zonder. Mensen met zware schuldcomplexen hebben er alle belang bij om daarvan af te raken.

Moraal is iets wat je persoonlijk opbouwt op basis van een vergelijking van al die determinanten, en een rationele poging om die determinanten te sturen in de mate van het mogelijke. En je hebt, wat de maatschappij betreft, ook determinanten die als meer of minder voordelig kunnen gezien worden. Het is heel moeilijk om daarover tot decisieve beslissingen te komen, omdat er een aantal dingen zijn die wij niet weten. We weten dat extreme vormen van marxisme-leninisme catastrofaal zijn uitgedraaid. We weten dat extreme vormen van ongebreideld kapitalisme eveneens catastrofaal uitdraaien. En nu moet men zoeken welke wegen daar tussen liggen, en het is niet evident welke daarvan de beste is, en daar moet er maatschappelijk een discussie over bestaan.

CV: Als we met de moraalwetenschap extremen kunnen weren, is die voordelig voor de maatschappij.

Vermeersch: Moraalwetenschap moet ons vooral leren om de gevolgen te kennen van de principes die men aanprijst. Wat zijn de gevolgen van principe X, en wat zijn de gevolgen van principe niet-X? Op basis van die analyse pogen we de maatschappij in een bepaalde richting te plannen. Daar spelen natuurlijk allerlei voorkeuren mee: mensen die als belgicisten zijn opgevoed, zullen geneigd zijn te denken dat het voortbestaan van België het voordeligste is, terwijl mensen van flamingante achtergrond, uitgaande van dezelfde feiten toch eerder neigen naar een standpunt waar België voor hen niet hoeft. Dan wordt het moeilijk om je standpunten nuchter te bekijken. Men moet zich afvragen wat ligt aan de opvoedingscomponent, en wat ligt aan mijn analyse van voor en tegen? En de maatschappelijke discussie moet dat zoveel mogelijk proberen te verhelderen, en zo weinig mogelijk te vertrekken vanuit die persoonlijke voorkeuren.

CV: Is het dan niet een noodzakelijk deel van de moraalwetenschap om morele concepten te verhelderen?

Vermeersch: Dat is van kapitaal belang als je rationeel wil oordelen. De term ‘rationeel’ betekent voor mij een manier van denken waarbij je zoveel mogelijk alle wetenschappen gebruikt, en daar waar er (nog) geen wetenschap mogelijk is, tenminste geen anti-wetenschappelijke beweringen laat meespelen. Rationaliteit is wetenschappelijkheid. En waar geen wetenschap bestaat moet men er toch zoveel mogelijk rekening mee houden, en voor de rest proberen logisch en samenhangend te redeneren. Je moet een onderscheid maken tussen de harde kern van de wetenschappen en de randgebieden ervan. De gebieden van de wetenschap die gedurende een lange tijd door een consensus van de specialisten aanvaard zijn, mag je beschouwen als nagenoeg zeker. En omdat die kern nagenoeg zeker is, is die ook praktisch bruikbaar, en kan men er zich op baseren. De twee hangen samen. Als ik in het vliegtuig stap, dan ga ik niet crashen omdat de wetten van de fysica veranderen, maar eventueel vanwege een fout in de berekeningen. De erkende wetenschap heeft zijn sporen verdiend. Er zijn randgebieden, zoals met betrekking tot zwarte gaten, maar de gebieden waar we over zeker zijn, die kunnen we gebruiken. *De theorie is de beste praktijk*. Als je voor een praktisch probleem staat, en er bestaat een behoorlijke wetenschappelijke theorie over, begin dan niet te prutsen, maar vertrek vanuit die behoorlijke wetenschappelijke theorie. En zo kunnen we mensen die afkomen met een *perpetuum mobile* e.d. tonen dat ze daar niet aan moeten beginnen, omdat zoiets fysisch onmogelijk is.

CV: Hoe zou u willen dat de moraalwetenschap evolueert in de volgende 15 jaar?

Vermeersch: In de eerste plaats vind ik het van kapitaal belang dat men wetenschap centraal blijft stellen; meer algemeen, dat men rationaliteit nastreeft.. In de wetenschappen, vooral de natuurwetenschappen, maar ook in sommige menswetenschappen, bestaat er een kern van resultaten die niet aan twijfel onderhevig zijn. Die vormen een stevige basis; bovendien moet men die resultaten *met elkaar in verband brengen*. Dat wil zeggen dat een biologische bewering die in strijd is met de scheikunde en met de natuurkunde, onhoudbaar is. Bijgevolg is bvb. homeopathie af te wijzen.

CV: Wat vindt u van het ideaalbeeld van Apostel om geünificeerde wereldbeelden op basis van de wetenschap te hebben?

Vermeersch: Dat is iets waar we naartoe moeten gaan, maar waar we waarschijnlijk nooit volkomen in zullen slagen. Wij moeten naar een wereldbeeld gaan waarbij men vertrekt van een theorie over de basisgegevens van de natuur, en een theorie over hoe de andere daarop gebaseerd zijn. Tevens toon je een aantal eigenschappen van de wereld aan die daarmee samenhangen. Zo probeer je dus een totaal samenhangend wereldbeeld op te bouwen, en zo de wereld te verklaren. Maar je moet daarmee opletten. Je moet een onderscheid maken tussen twee soorten verklaringen: *synchrone* en *diachrone* verklaringen. Men spreekt ook wel over proximale en ultieme verklaringen, maar dat is volgens mij geen goede terminologie. Stel dat er een klok met gewichten en radarwerken in de hoek staat. Een synchrone verklaring legt uit hoe het komt dat als je die gewichten naar omhoog trekt, de slinger zich in beweging zet en de klok blijft draaien. Een diachrone verklaring antwoordt op de vraag: ‘hoe is die klok daar gekomen?’. Voor die klok kunnen we dat uitleggen door te zeggen dat er een uurwerkmaker is geweest die wetenschap en techniek kent en die klok heeft kunnen maken. Dat is een diachrone verklaring.

Als je een diachrone verklaring wil hebben over hoe die uurwerkmaker ontstaan is, dan kan je een aantal gegevens aanbrengen. Die persoon is een kind geweest en heeft onderwijs gehad en vakkennis opgedaan, waardoor hij uurwerkmaker is kunnen worden. Maar hoe verklaar je dat hij geboren is als die individuele mens? Dat is alleen te verklaren door biologische gegevens (coitus...), waarbij er een toevalselement is, omdat er zoveel combinaties van genen zijn. Op een moment lopen we vast met diachrone verklaringen. We kunnen wel verklaren dat er iets ontstaan is met die genen, en we kunnen genen wel verklaren, maar we kunnen nooit verklaren waarom die precies zo samengekomen zijn. Dat wil dus ook zeggen dat we heel veel kunnen verklaren over het ontstaan van de Homo sapiens, maar we kunnen het nooit geheel verklaren, en we zullen er ook weinig uit kunnen voorspellen. Het had helemaal anders kunnen lopen. Als er geen meteoriet in de Golf van Mexico was terechtgekomen, dan was de geschiedenis van het leven op aarde volledig anders verlopen.

Een diachrone verklaring kan dus wel veel verklaren: ze kan aantonen dat situatie *a* mogelijk was, terwijl situatie *b* niet mogelijk was. We kunnen ook verklaren door de natuurlijke selectie waarom bepaalde wezens in een bepaalde biotoop succesvoller zijn dan andere, maar dat ze toevallig de mutatie kregen om een fite eigenschap te hebben, dat kunnen we nooit verklaren. Een diachrone verklaring is nooit een volledige verklaring, en als we een wetenschappelijke verklaring willen, kunnen we nooit restloos het ontstaan van de mens verklaren, maar wél de mogelijkhedenvoorwaarden aanwijzen waarin de Homo sapiens kon ontstaan. En tevens de mechanismen die ertoe gebracht

hebben dat wanneer een bepaald toeval zich voordoet, er een aantal gevolgen kunnen ontstaan. Wetenschap zal nooit alles diachronisch kunnen verklaren. Ze zal dat synchronisch vermoedelijk wel kunnen. Dat is heel belangrijk. Wanneer ik zeg dat je dus tot een algemene wetenschap moet komen, zal dat nooit een wetenschap zijn die een diachrone verklaring geeft van de hele evolutie van de werkelijkheid. Ze kan wel uitleggen hoe die werkelijkheid op een bepaald moment eruit ziet, en volgens welke wetten ze nu werkt.

CV: Leo Apostel en Jaap Kruithof waren de initiatoren van wat men de Gentse Traditie noemt. U bent daar een deel van. Is er een eensgezinde houding te bespeuren? Welke zijn de essentiële elementen van de Gentse Traditie?

Vermeersch: Het wezenlijke element van die traditie is het respect voor de wetenschap. Voor Apostel was dat de wetenschap in het algemeen. Kruithof was minder natuurwetenschappelijk geïnteresseerd, maar ook bij hem waren de menswetenschappen van kapitaal belang. Hij heeft, en de Gentse Traditie met hem, afstand gedaan van het puur speculatieve denken zoals in de metafysica. Hoewel Kruithof zijn thesis gemaakt had over Hegel's ontologie, werkte hij in zijn concreet lesgeven en in zijn concrete publicaties zo wetenschappelijk mogelijk. Dat wil zeggen: met helder gedefinieerde begrippen, en met een beroep op de wetenschap. Los van alle dogma's en los van alle speculatie. Dus er was een sterke *naturalistische* benadering waarbij de mens- en sociale wetenschappen bij Kruithof de hoofdrol speelden.

CV: Zowel Jaap Kruithof als Leo Apostel waren bezig rond een atheïstische religioziteit, in *De mens aan de grens* en *Atheïstische spiritualiteit*. Hoe staat u als sceptisch atheïst daar tegenover?

Vermeersch: Mijn eenvoudigste antwoord daarop is dat ik eigenlijk niet goed weet wat ze daarmee bedoelen. Ze kunnen daar twee dingen mee bedoelen: ofwel bedoelen ze dat de totaliteit van de werkelijkheid ons feitelijk te boven gaat, ofwel hechten ze daar bovendien een waardeoordeel aan vast.. Over dat eerste: de totaliteit van de werkelijkheid gaat ons in de feiten te boven; dat spreekt vanzelf.. Als er morgen een meteorsteen op mijn kop valt, dan kan ik daar niets tegen doen, dus de totaliteit van het universum gaat ons op het gebied van macht ver te boven. Maar waarom moet ze daarom hoger gewaardeerd worden? Comte-Sponville, die met hetzelfde bezig is, schrijft prachtige bladzijden over hoe hij 's nachts naar de sterrenhemel zit te kijken. Ik kan ook in bewondering staan voor de sterrenhemel, maar ik beschouw dat als een *esthetische* beleving. Misschien kan men het zien als de beleving van het deel uitmaken van een groter geheel, maar dat groter geheel is volgens mij volstrekt neutraal. Stel je voor dat Comte-Sponville, of Apostel, in die nacht naar de sterren kijken, en ineens tot het besef komen dat er een meteorsteen is, die met een onvoorstelbare snelheid op hen afkomt, waardoor ze er binnen een half uur niet meer zullen zijn. Ik vraag me af hun respect en eerbied en religieuze beleving ten aanzien van die meteorsteen nog altijd dezelfde zal blijven. Ik denk dat ze zullen proberen weg te raken van iets waar ze niets mee te maken hebben. Het universum is evaluatief gezien vanuit het absoluut waardeoordeel volkomen neutraal. Het universum is niet goed, en niet slecht. Bepaalde aspecten van het universum zijn voor onze persoonlijke beleving mooi, en voor andere misschien niet mooi. Ik denk dat, als de mensen in de Sahara of de Sahel naar een blauwe hemel zitten te staren, ze dat niet zo mooi vinden, omdat ze wachten op regen. Regenwolken zouden

voor hen veel meer ‘religieus’ zijn. Die belevissen zijn *subjectieve* belevissen die met de objectieve werkelijkheid niets te maken hebben. Je kunt dat als mooi beleven, maar je kunt ook een wiskundig systeem als mooi beleven. Is een wiskundig systeem daarom een religieus systeem? Als zij met het woord “religieus” bedoelen dat iets ethisch-evaluatief waardevol is, dan denk ik dat ze fout zijn.

In het universum, vooral op aarde, gebeuren verschrikkelijke dingen. Er is onnoemelijk veel lijden op aarde. Een sluipwesp verdooft een rups, en legt er haar eieren in. Vervolgens komen die eieren uit, terwijl die rups nog leeft, en beginnen de larven van die wesp de rups van binnenuit op te eten. Is dat zo’n religieus gegeven? Ik vind dat nogal griezelig. En als dat van een intelligente ‘*designer*’ komt, dan is dat een morbide lugubere designer. Die dingen bestaan! Je kunt daar natuurlijk je ogen voor sluiten, en de rest fantastisch vinden, maar waarom zou dat religieus zijn? Ik heb ooit een student een heel hoog cijfer gegeven, omdat hij mijn boek ‘De ogen van de panda’ besprak op een vernietigende wijze, omdat hij in zijn tekst: “Mijn ogen” de natuur als niets anders dan gruwelijk kon beschouwen.

Ik kan ook momenten van ontroering hebben. Als ik naar de zee kijk, terwijl de wind erover waait, en ik denk aan het vers van Aeschylus: ‘*Pontoon te kumatoon anèrithmon gelasma*’ “het ontelbare (niet aflatende) lachen om het baren van de zee”, dan ben ik daardoor ontroerd. Wat heeft dat in vredesnaam met religiositeit te maken? Dat is een esthetische beleving. Ofwel bedoelen Kruithof en Apostel alleen een esthetische beleving, ofwel bedoelen ze dat het universum evaluatief gezien hoger is dan wij, maar dat betwist ik. Het universum is goed, noch kwaad, en het kan evenveel vernietiging en lijden veroorzaken als het vreugde kan brengen. De hele biologische wereld is een slagveld, een onnoemelijk slagveld. Zoals Schopenhauer zei: “elk roofdier is het levende graf van duizenden andere dieren”. Hoe kan ik dat nu religieus noemen in de zin dat ik daar eerbied voor heb? Vanuit een bepaald oogpunt kun je van sommige aspecten onder de indruk zijn, ontroerd zijn; maar dat is niet hetzelfde als religiositeit. Kant noemt dat ‘*das Erhabene*’ (*verhevene*). Kant schreef in de *Kritik der Urteilskraft* over ‘*das Erhabene und das Schöne*’. En dat *Erhabene*, dat zijn de dingen die ons aantrekken. Het universum in zijn geheel is echter partieel dat verhevene, partieel het mooie, en partieel het gruwelijke, en in zijn totaliteit moeten we dit als neutraal beschouwen.

CV: Uw belangrijkste academische dispuut met Jaap Kruithof ging over de axiologie. Kunt u de posities van dat debat schetsen?

Vermeersch: Wel, nogmaals, ten eerste kan je uit feiten geen normen of waarden afleiden. Nu, we erkennen wel waarden. De vraag is of waarden gebonden zijn aan een object, of dat waarden door ons gegeven worden.

In de natuurlijke wereld is het zo dat, als er geen wezens zijn die aan bepaalde toestanden de voorkeur geven boven andere toestanden, dat er dan geen waarden zijn. Als je het universum bekijkt, heb je daar galaxieën in die voordurend gevormd worden. Daarbinnen doet zich weer van alles voor. Die trekken zich samen, er ontstaan sterren. Zou je nu zeggen dat die sterren waardevoller zijn dan de gaswolken die daarvoor bestonden? Ik weet niet om welke reden. Die sterren leven gedurende enkele miljarden jaren, waarna zo’n ster ontploft, en er een supernova ontstaat. Die is voor sommige wezens misschien zichtbaar en indrukwekkend, maar als er geen wezens zijn die kunnen zien, dan is er eigenlijk niemand die daar iets van merkt. Als die ster nu bestaat of niet bestaat, waarom zou dat dan waardevol zijn? Neem nu onze ster, de zon, er draaien daar plane-

ten rond. Sommige van die planeten zijn gasvormig, zoals Jupiter, en andere zijn solide, zoals bijvoorbeeld Mars en de Aarde. Je zou kunnen zeggen dat gasvormige planeten meer waardevol zijn dan vaste planeten. Op grond waarvan? Wat hebben gasvormige planeten meer dan vaste planeten? Die zijn er gewoon. Als je de aarde bekijkt; ongeveer vijf miljard jaar geleden was daar een soort dampkring rond, met hoofdzakelijk methaan en wat andere gassen, vermoedelijk wat warmer dan nu. Als je die toestand met de huidige vergelijkt, is de aarde van toen beter dan de aarde van nu? Op welke grond? Op een bepaald moment zijn er dan levende wezen ontstaan. Is de aarde dan meer waard dan zonder levende wezens? Waarom? Op welke grond? Zodra je zou zeggen: 'die met levende wezens is meer waard', moet je criteria geven. Je zou kunnen argumenteren dat ze complexer is en daarom beter. Maar waarom is iets complexer meer waardevol dan iets minder complex? Welke zin heeft dat? Waarom zijn eukaryoten beter dan prokaryoten? Nu hebben we een wereld met een divers aantal aan zoogdieren. Is dat meer waardevol dan een wereld met minder diversiteit? We zijn geëvolueerd tot wezens die pijn kunnen lijden. Planten lijden geen pijn. Een aantal lagere dieren ook niet. Waarom zijn wezens die pijn kunnen lijden waardevoller dan wezens die geen pijn kunnen lijden? Dat is eigenlijk een eigenaardig idee. Vanuit mijn menselijk standpunt is een wereld met wezens die geen pijn kunnen lijden waardevoller, omdat pijn vanuit *menselijk* standpunt best vermeden wordt.

De mens heeft het merkwaardige kenmerk dat hij pijn kan lijden, veel kan lijden, meer dan de meeste dieren. Is dat waardevoller? Zodra je zou proberen een argument te geven waarom de mens waardevoller is dan, laat ons zeggen, de Tyrannosaurus rex, zal blijken dat dit een *menselijk* argument is, gebaseerd op menselijke waardering. We hebben een complex brein. Is dat meer waardevol? Binnenkort zullen er elektronische breinen zijn, die complexer zijn dan het menselijk brein. Zijn die dan meer waardevol? Neem bijvoorbeeld de ecologische problematiek. De meeste ecologen verkiezen de spontane natuur boven een mesthoop. Op grond van welke criteria? Een vuilnisbelt is op zichzelf evenveel waard als een oerwoud. Waarom discrimineren tegen vuilnisbelten? Als je dan bijvoorbeeld schoonheid als criterium neemt, dan neem je een *menselijk* criterium. Als er geen mensen zouden zijn, is er niemand die een onderscheid zou kunnen maken. Misschien sommige dieren, naargelang ze daar profijt bij hebben. Een strontvlieg vindt uiteraard stront veel waardevoller dan een bloem of wat dan ook. Dat vinden mensen dan minder waardevol. Zodra je een criterium inbrengt, is het een criterium dat een menselijke waardering uitdrukt. En mensen die dus beweren dat er *intrinsieke* waarden bestaan, zijn mensen die gewoon aan zelfbedrog doen, want iedere keer dat ze een waarde introduceren, is het een waarde die op een menselijke appreciatie gebaseerd is.

Nu ben ik wel verlicht antropocentrist. Dat wil zeggen dat we de natuur waarderen, omdat ze ons ecosysteem vormt, en dit ecosysteem voor ons het beste is. Daarom moeten we ons ecosysteem beschermen: het houdt ons in stand, en is voor de *komende generaties* van belang. De komende generaties moeten ook voordeel kunnen ondervinden van de natuur. Los daarvan is er geen waarde in de natuur. Er zijn mensen die tegen het opslaan zijn van radioactief afval. Maar er is niets tegen radioactief afval. Radioactief afval heeft evenveel recht van bestaan als niet-radioactief afval, tenzij men de effecten op toekomstige generaties *van mensen* beschouwt. Radioactief afval is op zichzelf heel interessant. Puur technisch en wetenschappelijk gezien heb ik liever radioactief afval dan gewoon afval. Dat zendt stralen uit, en vervormt de omgeving. Dat is

merkwaardig. Maar omdat het gevaarlijk is voor de komende mensheid, pleit ik voor een reductie van dat afval. Mijn antropocentrisme is een verlicht antropocentrisme: je gebruikt de natuur niet *hic et nunc* om er zoveel mogelijk profijt uit te halen, maar je moet rekening houden met komende generaties. Bij het antropocentrisme zijn intrinsieke waarden volkomen inhoudsloos. Ze kunnen nooit beargumenteerd worden, tenzij je teruggaat op menselijke waarderingsen.

CV: U zegt dat we de natuur kunnen gebruiken, maar rekening moeten houden met komende generaties. Dat gebeurt tegenwoordig niet. Jaap Kruithof was heel pessimistisch over de toekomst. Deelt u zijn pessimisme?

Vermeersch: Jaap Kruithof een pessimist? Terwijl Kruithof zei dat de bevolkingsexplosie het grootste wapen van de derde wereld was, wist ik al dat de bevolkingsexplosie de grootste ramp was van de geschiedenis. Miljarden mensen zijn van honger gestorven door die explosie. Onnoemelijk veel lijden is daardoor veroorzaakt. Ik wist toen al dat de wereld naar de dieperik ging zolang men die bevolkingsexplosie niet stopte. Hij was daar voorstander van. In feite was hij een optimist. Hoe kan iemand nu denken dat een eindige aarde een bevolkingsexplosie kan dragen? Straks staat op iedere vierkante meter een mens, en vier generaties later staan ze op elkaars schouders. Er is een exponentiële groei bezig.

CV: Hoe zou die bevolkingsexplosie kunnen tegengehouden worden? Enkel moraliseren zal niet helpen. Hoe moeten we die mensen brengen naar het welvaartsniveau van het Westen, waardoor ze minder kinderen zouden krijgen?

Vermeersch: Minder kinderen krijgen door welvaart? Ook het Westen krijgt teveel kinderen!

CV: De toename in Denemarken, Duitsland en Frankrijk ligt toch onder de vervangingsgraad van 2,1 kind?

Vermeersch: Maar er komt een enorme toevloed van migranten. We hebben nog 100 jaar nodig vooraleer de bevolking in West-Europa zal dalen. Dat zijn 100 rampzalige jaren. Zolang die bevolking niet daalt, is dat een ramp. De verstandigste mens uit de wereldgeschiedenis was misschien Deng Xiaoping, omdat hij de waanzin van Mao met betrekking tot bevolkingstoename stopte. De Japanners hebben dat vroeger al gedaan: in 1948 hebben ze een abortuswet ingevoerd, met meer dan een miljoen abortussen per jaar. Daardoor is Japan een economische grootmacht geworden, in plaats van een ontwikkelingsland.

CV: In hoeverre acht u het wenselijk dat de staat intreedt in het persoonlijk leven van de mensen om die bevolkingsexplosie tegen te houden?

Vermeersch: De wenselijkheid hangt af van de verschillende middelen die ter beschikking staan. Het zou in Japan natuurlijk veel beter geweest zijn een politiek van contraceptie te volgen, maar op dat moment waren er nauwelijks efficiënte contraceptieve middelen aanwezig. Een efficiënte vorm van vroege abortus in Japan heeft een substantiële bijdrage geleverd tot de reductie van de bevolking. Het is natuurlijk zo dat abortus een zwaardere ingreep is dan contraceptie zoals we die kennen, en voor het welzijn van de mensen is het duidelijk beter dan men contraceptie heeft. Maar bij een staat als China, waar het water aan de lippen stond, kon men niet anders dan een één-kindmaatregel invoeren. Dit was heel zwaar, maar het kon niet anders, omdat Mao zo onvoorstelbaar

dwaas was. Mao is een van de domste en immoreelste mensen uit de geschiedenis, omdat hij niet inzag dat zijn land naar de dieperik ging. Nu, het kon hem niet schelen: als er een paar atoombommen zouden vallen, zouden er nog altijd genoeg Chinezen overblijven. Enkel een schoft kan zo redeneren. De een-kindpolitiek komt voor ons als inhumaan over, maar het alternatief was nog veel erger. Een maatschappij die zich met zelfvernietiging bedreigd ziet, kan natuurlijk maatregelen nemen die voor het individu hard aankomen. Het individu hoeft daar niet mee akkoord te gaan, maar als de staat het oplegt, kan hij gewoon niet anders. Je kunt daar dus principieel ethisch tegen zijn. Maar vanuit het standpunt van die maatschappij is dat een verstandige maatregel.

CV: Wat moeten filosofen en moraalwetenschappers onthouden van Jaap Kruithof? En wat de maatschappij?

Vermeersch: Jaap Kruithof heeft een invloed gehad op de maatschappij die ze niet *zozeer* moet onthouden, maar *beleven*. Bijvoorbeeld de invloed van Kruithof op het denken over seksualiteit, dat is van kapitaal belang, en de mensen gedragen zich nu anders. Ze moeten dat niet als een lesje van buiten leren, maar verder voortzetten. Tevens was Jaap Kruithof te respecteren omdat hij werkte met heldere begrippen, duidelijke analyses en altijd bereid was in discussie te treden. Tevens vond hij, en dat geldt voor de hele Gentse school, dat filosofie geen activiteit is voor individuen in een hoekje, maar een maatschappelijke relevantie heeft. Filosofen moeten mensen zijn die zich bezig houden met de maatschappij als zodanig. Dat is een belangrijke verantwoordelijkheid. Filosofen moeten geëngageerd zijn. Een studiekamerfilosoof die zich niets aantrekt van de wereld is voor ons verkeerd bezig.

CV: Welk boek van Jaap Kruithof zou u aanraden?

Vermeersch: Wel, als de mensen zich eens ernstig willen inwerken in Hegel, zou ik zijn doctoraat aanraden: *Het uitgangspunt van Hegel's ontologie*. Dat is een heel goede inleiding tot Hegel. Hij is altijd hegeliaan gebleven. Neem de verklaringen van de wereldsituatie. Kruithof analyseerde dat door het neoliberalisme, ik door het neo-kapitalisme, dus door hoe de *feiten* zelf zijn. Het neoliberalisme is een ideologie. En het is niet het neoliberalisme dat ons in de vernieling gebracht heeft, maar het neokapitalisme, het W.T.K.-bestel. Jaap Kruithof is eerder idealistisch, hegeliaans dan een marxist.

CV: Is er nog iets dat u wil zeggen over Jaap Kruithof?

Vermeersch: Jaap Kruithof heeft een persoonlijke invloed gehad op mij in mijn beginjaren. Ik heb met hem een aantal controverses gehad, en ook met Apostel. Apostel had toch een neiging om een zekere metafysica op te bouwen, ook al is ze wetenschappelijk, waar ik nooit in geloofd heb. Kruithof had de eigenaardige neiging om de totaliteit als belangrijker te beschouwen dan het individu. Aanvankelijk was de mensheid belangrijker dan het individu, heel radicaal gezien, en later was de natuur belangrijker dan de mensheid. Hij was soms radicaal, tot op het fanatieke af, en daar kon ik hem niet in volgen. Maar zijn grote invloed op mij in die beginjaren, en zijn substantiële inbreng in de secularisering en seksuele bevrijding van ons volk, dat is voor mij een reden tot blijvende waardering en dankbaarheid.

Interview & Redactie: Constantijn Vermaut

Eindredactie: Constantijn Vermaut & Simon Huijghe